

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת כי תבוא, תשס"ח
מספר 774

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הברכה והקללה

חלק נכבד מן הפרשה עוסק בברית בין ה' לעם ישראל, וברית זו בנויה כחווה משפטי מחודש לכל דבר. תחילה נאמר: "אלה דברי הברית אשר צנה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר פרת אתם בחרב" (כח:ט), כלומר מדובר בחידוש חווה. תחילה מובאים הנתונים הקיימים על עושי הברית – ההקדמה של החווה, ובה פירוט של כל אחד מן הצדדים: ה' ופעולתו למען העם מן הצד האחד – צד א', והעם ומעשיו מן הצד האחר – צד ב'. ככל חווה, יש בו הסכמים ברורים, ומתבררות בו החובות והזכויות של כל צד מן הצדדים הבאים בחווה הברית הזאת. צד א' העניק לצד ב' דברים מסוימים. על צד ב' לקיים את חובותיו כדי שיהיו לו זכויות, והזכויות הן רבות. אם לא יקיים צד ב' את התחייבויותיו, רשאי צד א' לנקוט עונשים הקבועים בחוק, והם מפורטים זה אחר זה. אבל אם צד ב' מקיים את חובותיו בחווה, צד א' מעניק לו זכויות ויתרונות מסוגים שונים. הפרשה מסתיימת בחתימת החווה: "וישמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשפילו את כל אשר תעשו"ן" (כט:ח).

שלושה שורשים חוזרים פעמים רבות בפרשה, ועליהם אתעכב להלן: 1. בר"ך; 2. אר"ר; 3. קל"ל.

המילה "ברוך" מופיעה שש פעמים בפרשה, אבל "ארור" מופיעה 18 פעמים – פי שלושה הפועל "לברך" משמש שלוש פעמים,¹ אבל "לקלל" אינו מצוי כלל. "ברכה" מופיעה פעם אחת,² "קללה" – פעם,³ "ברכות" – פעם אחת,⁴ ו"קללות" – פעמיים.⁵ נמצאנו למדים כי הקללות רבות מן הברכות בפרשתנו; השלילה רבה מן החיוב.

בין הברכות לקללות יש הקבלה מסוימת אבל לא שלמה. להלן אציג אותן:⁶
 "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה" (כח:ג); "ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה" (כח:טז)
 "ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך" (כח:ו); "ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך" (כח:יט)
 בשני המקרים האלה יש הנגדה בברכה וגם בקללה, במקרה הראשון – "בעיר" לעומת "בשדה" – שטח בנוי לעומת שטח פתוח, ההתייחסות היא למיקומו של האדם במרחב. במקרה השני יש הנגדה של הכניסה לעומת היציאה – "בבואך" לעומת "בצאתך". כאן יש כבר פנייה אל האדם עצמו ואל ומהלכיו.

¹ השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כפאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" (כו:טו); "אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים בעברכם את הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן" (כו:יב); "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך ויהלית גוים רבים ואתה לא תלנה" (כו:יב).

² "צו ה' אתה את הברכה באסמך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך" (כח:ח).

³ "ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ואובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי" (כו:יג).

⁴ "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך פי תשמע בקול ה' א-להיך" (כח:ב).

⁵ "והיה אם לא תשמע בקול ה' א-להיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך" (כח:טו); "ובאו עליך כל הקללות האלה והדפוך והשיגוך עד השמדך פי לא שמעת בקול ה' א-להיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך" (כח:מה).

⁶ סדר הצגתן אינו לפי המצוי במקרא, כי תחילה מובאת ההנגדה.

"ברוך טנאך ומשאר תך" (כח:ה); "ארור טנאך ומשאר תך" (כח:ז).
בפסוקים הדנים בטנא ובמשארת הכוונה לחפצים שהאדם משתמש בהם: הטנא – הסל, והמשארת –
הערבה לצורכי לישת הבצק.

בפסוקים הבאים אין הנגדה, אבל יש הקבלה בין הברכה לקללה; ראשיתם דומה ואחריתם
שונה: "ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך" (כח:ד); "ארור פרי
בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך" (כח:ז).

במקום "פרי בהמתך" בברכה, יש "עשתרות צאנך" בקללה. הפסוק דן בצאצאים ובפרות,
הכוונה למה שאדם מטפח בכוחותיו: פרי בטן – אלו בניו, פרי האדמה – אלו הגידולים שטרח לגדל
והם גם מאכלו, ופרי הבהמה והצאן – אלו בעלי החיים שברשותו, מהם פרנסתו ומהם הוא ניזון.
לפי סדר הפסוקים נראה שיש הדרגה בברכות ובקללות: מתחילים בכלל – בעיר ובשדה,
ממשיכים באדם בכלל – בואו וצאתו, עוברים לדברים שהוא מייצר או מטפח, ומסיימים בחפצים
שבשימוש.

עד כאן הברכות הישירות ומקבילותיהן בקללות. מכאן באות הקללות בלבד, וכולן כתוב:
"וענו כל העם ואמרו אמן". עשר מתוך הקללות האלה נזכרות בחלקים אחרים בתורה, ושתי
הראשונות בהן קשורות לעשרת הדיברות. שתיים אחרות אינן קשורות לדברים קודמים: אחת
הקשורה בחותנת, והשנייה מסכמת את הקללות, וזה סדרן:

1. "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש ושמם בסתר וענו כל העם ואמרו
אמן" (כז:טו) המקביל לדיבר "לא-תעשה-לך פסל וכל-תמונה" (שמ' כ:ד).
2. "ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן" (כז:טז), המקביל לדיבר "כבוד אב-אביו ואם-אמו"
(שמ' כ:יב).
3. "ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן" (כז:יז) המקביל ל"לא תסיג גבול רעהו" (דב' יט:יד).
4. "ארור משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן" (כז:יח) המקביל להנחיה "ולפני עור לא תתן
מכשל" (ויק' יט:יד).
5. "ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה ואמר כל העם אמן" (כז:יט) המקביל ל"עשה משפט יתום
ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דב' י:יח).
6. "ארור שכב עם אשת אביו כי גלה פנה אביו ואמר כל העם אמן" (כז:כ), המקביל ל"ואיש אשר
ישכב את-אשת אביו ערות אביו גלה מות-יומתו שניהם" (ויק' כ:יא).
7. "ארור שכב עם כל בהמה ואמר כל העם אמן" (כז:כא), המקביל ל"כל-שכב עם-בהמה מות
יומת" (שמ' כב:יח).
8. "ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת אמו ואמר כל העם אמן" (כז:כב), המקביל ל"ואיש אשר-
יקח את-אחתו בת-אביו או בת-אמו... ונכרתו לעיני בני עמם" (ויק' כ:יז).
9. "ארור שכב עם חתנתו ואמר כל העם אמן" (כז:כג) – לא מצאתי לכך מקבילה.
10. "ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן" (כז:כד), כמו "וכי-יריבן אנשים והכה-איש את-
רעהו באבן או באגרף" (שמ' כא:יח).
11. "ארור לקח שחד להפות נפש דם נקי ואמר כל העם אמן" (כז:כה), כמו "ושחד לא תקח פי
השחד ועור פקחים ויסלף דברי צדיקים" (שמ' כג:ח; ובניסוח אחר במקצת – דב' טז:יט).
12. "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן" (כז:כו).

בעיה לשונית מיוחדת מתעוררת בפסוק "ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן". לפי רש"י,
מקלה אביו – מזלזל, לשון "ונקלה אחיך" (דב' כה:ג) – לשון קלות; לפי אבן עזרא, מקלה אביו –
לשון קלון פועל יוצא; בעל הטורים – שאינו מכיר באביו. ואולי הכוונה גם ללשון מקלל? שהרי
אנחנו מכירים שלפעמים שורשים שונים מצטרפים לנטייה אחת, למשל: טו"ב-יט"ב; בל"ל-בלב"ל;
בו"ש-יב"ש (הובישו); בו"ז-בו"ה; נו"ד-נד"ד.

ראוי לתת את הדעת שבכמה מן המקרים שנזכרו קודם לכן בתורה החוטא חייב מיתה, ואילו כאן
באה רק לשון "ארור", ואין אזהרה בעונש על אותם מעשים. זה כוחה של המילה: הברכה המילולית
נחשבת כנותנת הבטחה בקיום הדברים לעתיד לבוא, הקללה היא איום הבא לבשר על דברים קשים
העתידיים להתרחש. לכן כה חשוב היה לעשו וליעקב לקבל את הברכה מאביהם, ומכאן מוצדקת
בקשתו של בלק לבלעם לקלל את עם ישראל. די בכוחן של המילים האלה לגרום למעשים
שיתרחשו. בחקר השיח מדובר על כוחן הביצועי של המילים, וזו דוגמה לכך. אין צורך באיום בעונש
ממש (אם כי יש פירוט לכך גם בפרשתנו בעניינים אחרים). די באמירת ה"ארור" או ה"ברוך" כדי
להפוך את התוכן לבר מימוש, לחיוב או לשלילה.

הפרשה עמוסה אפוא בקללות, אבל לא זה המצב בתורה כולה: בתורה כולה השורש בר"ך מצוי 180 פעמים כפועל וכשם, כולל הדוגמות בפרשה (12 מהן אינן שייכות לעניין ברכות). הפועל קל"ל מצוי 25 פעמים.⁶ אל הפועל הזה הוספתי את הפועל אר"ר – 13 פעמים ארור + 22 היקריות של נטיות הפועל והשם של אר"ר.⁷ כך אם נצרף את לשון הקללות בתורה, נגיע ל-60 היקריות של לשון קללה לעומת 168 ההיקריות של לשון ברכה מתוך 180 – יחס הפוך מן המצוי בפרשה, שבה שש פעמים לשון ברוך ו-18 – לשון ארור.⁸

ניכר אפוא בפרשה שהברית מחייבת מאוד, והעונשים עשויים להיות כבדים על מפרי הברית. הקללה המילולית כמוה כביצוע, ומכאן כוחה.

פרופ' אורה שורצולד

המחלקה ללשון עברית ולשונות שמיות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

⁶ למשל, "וינרח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם פי יצר לב האדם רע מנעריו" (בר' ח: כא); "ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אף שמע בקלי וליך קח לי" (בר' כז: יג); "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה" (ויק' כד: יד); "רצה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (דב' יא: כו).

⁷ למשל, "ויקרא את שמו נח לאמר זה נחמנו ממעשנו ומעצבון דינו מן האדמה אשר ארצה ה'" (בר' ה: כט); "ואברכה מברכך ומקללך אאר ונברכוך בך כל משפחת האדמה" (בר' יב: ג); "מי המרים המאנרים" (במ' ה: יח ואילך); "ישלח ה' בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלחך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עובתני" (דב' כח: כ).

⁸ ולא כללתי את לשון השורש קב"ב במניין, כי השורש הזה שכיח רק בהקשר של בלק ובלעם (במד' כ"ב ואילך), שש פעמים. ויש גם פעם אחת בוויק' כד: יא, ואולי גם שם כד: טז.